

С. Стельмах, д-р ист. наук, проф.,
С. Котова, студ. магистратуры
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

"ИСТОРИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА" В СОВРЕМЕННЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННОМ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИХ ДИСКУРСАХ

В статье рассматриваются генезис и содержание "исторической культуры" как научного понятия. В контексте современных теоретических подходов устанавливается корреляция между "культурой исторической памяти" в русле осмысления проблематики культурно-исторического наследия народов, средством политической инструментализации знания о прошлом в современном обществе и эстетической презентацией прошлого через особые способы символизации.

Ключевые слова: историческая культура, историческая память, современная зарубежная историография, современная отечественная историография, история и теория историографии.

S. Stelmakh, Doctor of Hi story, Professor,
S. Kotova, Master Stud.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"HISTORICAL CULTURE" IN MODERN INTERNATIONAL AND NATIONAL HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE

The article is devoted to the consideration of the genesis and content of "historical culture" as a scientific concept. Considering modern scientific theoretical conceptions we has implemented a correlation between the "culture of historical memory" through the comprehension of problems of cultural and historical heritage of people and means of the political instrumentalization of knowledge about the past in modern society and aesthetic presentation of the past through the special ways of symbolization.

Key words: Historical Culture, Historical Memory, Modern foreign historiography, Modern national historiography, the history and theory of historiography.

УДК 94(477)"1914/1919"

О. Сухобокова, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США

У статті аналізується вплив Першої світової війни на політичні процеси в українській громаді США, зокрема її консолідацію та інституалізацію. Значну увагу приділено її взаємодії з владою США, інформаційній, політичній та дипломатичній підтримці українського народу у 1914-1919 рр.

Ключові слова: Перша світова війна, українська діаспора США, консолідація української спільноти в США.

Важливим чинником активної політичної діяльності етнічних українців у США в роки Першої світової війни стали значні зрушення у національній свідомості українських іммігрантів, що відбулися на початку ХХ ст. За три-чотири десятиліття в Сполучених Штатах іммігранти пройшли прискорений шлях національного самоусвідомлення, формування громадянської позиції та політичного світогляду. Водночас іммігранти першої хвилі зберігали зв'язки з батьківщиною та брали активну участь в національних громадських організаціях. Поєднання цих факторів і зумовило активну громадсько-політичну діяльність української громади США у роки Першої світової війни та вивело її на вищий рівень – консолідації, інституалізації, спроб діалогу з американським суспільством та вищою владою.

З початком війни українці США, так само, як українська інтелігенція у Російській та Австро-Угорській імперіях, значно активізувалися. Проте, на відміну від дискусії у "Великій Україні", яка характеризувалася різними позиціями, діаспора в США однозначно розцінювала війну як шанс для українського народу стати вільним. Так, провідний український часопис в США, орган найбільшої та найвпливовішої на той час української громадської організації в США Українського народного союзу (УНС) "Свобода" 6 серпня 1914 р. заманіфестувала позицію своєї аудиторії: "Нехай живуть вільні, свободні, самостійні слов'янські народи, а між ними й український. Україною прагнуть оволодіти як Росія, так і Польща, але і від одної, і від другої ми зазнали тільки рабства. Ми не зацікавлені в слов'янській єдності" [1, с.149].

Відтак УНС став організатором боротьби українців США за незалежність України. Уже 10 вересня 1914 р. його конвенція заснувала "Українську народну раду", яка закликала всіх американських українців шляхом

пожертв утворити Фонд визволення України для допомоги українському народу у війні. Зібрані кошти йшли на агітацію, організацію політичних акцій, допомогу українським військовим і полоненим, підготовку до мирної конференції по завершенні війни. Завдяки злагоженій діяльності українців США, об'єднаних у 150 комітетів і 1000 різних організацій на чолі з Українською радою, протягом року за різними даними було зібрано від 21,5 до 25 тис. доларів [1, с. 151-152; 2, с. 8]. Цим було започатковано низку аналогічних кампаній української діаспори у Північній Америці, спрямованих на допомогу українському народу у найкритичніші періоди.

Водночас завдяки цілеспрямованим зусиллям українців у США було поширено низку науково-популярних брошур із роз'ясненням суті українського питання та становища українців під російською та австрійською владою. Зокрема, в 1915 р. у Нью-Йорку було видано англомовну збірку "Прагнення України до незалежності. Вимога справедливості тридцяти п'яти мільйонів", що містила статті українських та європейських авторів про український національний рух в Австро-Угорській та Російській імперіях [1, с.151].

Загальне визнання серед американських українців здобула думка про необхідність створення єдиного органу, який би представляв всю українську громаду США та координував її діяльність з національно-визвольним рухом на українських землях. Зауважимо, що оскільки абсолютну більшість в українській громаді США становили вихідці із Західної України (на 1905 р. – 97%), вона орієнтувалася насамперед на західноукраїнський національний рух [3, с.108].

Однією з визначних подій українського суспільно-політичного життя у США, що поклала початок консолідації та інституційному оформленню української діас-

пори, став Перший український сейм в Америці, проведений 30-31 жовтня 1915 р. у Нью-Йорку. Його учасниками стали 295 делегатів від 457 українських місцевих громадських організацій різних штатів, засвідчивши бажання координувати свою діяльність. Головною темою обговорення стала ситуація на "Великій Україні" у контексті війни. Важливо, що вже тоді – задовго до закінчення світової війни, і навіть до початку Української революції – делегати сейму сформулювали, по суті, програмні вимоги українського національно-визвольного руху: створення Української республіки на найширших демократичних принципах та проведення докорінних аграрних реформ. На випадок, якби республіка не була б утворена, планувалося підтримувати боротьбу за автономію в складі Росії та Австрії [4, с. 39].

Звісно, позиція української громади США не була монолітною, однак із столітньої відстані вона виглядає більш консолідованою, ніж позиція роз'єднаних державними, ідеологічними, культурними та іншими бар'єрами українців на українських етнічних землях. Й, оскільки український національний рух тоді перебував на етапі становлення, пошуку компромісу та оптимальної моделі державотворення, злагоджена діяльність української діаспори Нового світу у цей час об'єктивно набувала важливого значення.

Делегати сейму звернулися до президента США з вимогою доручити американській делегації на майбутній мирній конференції проголосити принцип права кожного народу на самовизначення та суверенітет на своїй землі. Це принципово важливо, адже в той час В. Вільсон і його уряд демонстрували неухильне дотримання доктрини ізоляціонізму, яка з кінця XVIII ст. визначала зовнішню політику США, і позірно заявляли про небажання втручатися у європейські справи – саме так на тому етапі розцінювалася війна. До того ж поняття "українське питання" і "Україна" у даний період були для офіційного Вашингтона "terra incognita" [5, с. 8].

У контексті консолідації української громади та її інтеграції в політичне життя США важливим результатом сейму було створення єдиного органу для координації діяльності української діаспори – "Федерації українців у Злучених Державах". До її провладу ввійшли авторитетні громадські діячі, а очолив В. Сіменович – лікар з Чикаго, відомий активною громадською діяльністю; секретарем став лідер українських соціалістів М. Січинський [1, с. 154].

Основним завданням Федерації була підтримка боротьби України за самовизначення – моральна, політична, фінансова. Водночас важливим напрямком діяльності стала культурно-просвітницька діяльність (організація вечірніх шкіл, курсів, лекторіїв, клубів тощо), спрямована на підвищення рівня освіти українських іммігрантів та формування їхнього національно-політичного світогляду. Значну роль у цьому відігравали провідні українські часописи "Америка", "Свобода", "Народна воля", "Народне слово" та ін.

Попри загалом консолідовану позицію членів Федерації щодо України, через рік у ній відбувся розкол. Праве крило на чолі з С. Демидчуком, тісно пов'язане з католицькою церквою та Українською загальною радою у Львові, виступило на підтримку Австрії. Натомість група М. Січинського підтримувала проантантівську орієнтацію США. У жовтні 1916 р. представники першого угруповання – УНС, католицьке об'єднання "Провидіння" та Українська католицька церква – створили нову організацію українців у США – "Український альянс Америки" на чолі з П. Понятишиним, керівником УКЦ [5, с. 157]. Тим часом у Федерації провід цілком перейшов до соціалістів, які на

той час в Америці (як і на "Великій Україні") користувалися найбільшою підтримкою.

Попри конкуренцію та взаємну критику обидві організації діяли в інтересах історичної батьківщини. Так, 24 січня 1917 р. конгресмен-демократ Дж. Гаміл подав на розгляд обох палат підготовлену Альянсом резолюцію про підтримку українського народу. 22 лютого вона була схвалена конгресом, а 2 березня підписана президентом [1, с. 158]. І хоча резолюція не містила чіткої позиції щодо політичного статусу України, її значення неможливо переоцінити, адже це була перша офіційна заява конгресу та президента США щодо України, що саме по собі стало важливою подією для американських українців і започаткувало "діалог" між українською діаспорою та вищою владою США.

Так само важко переоцінити проголошення В. Вільсоном проведення 21 квітня 1917 р. дня, в який громадяни США "можуть висловити свою симпатію знедоленим русинам (українцям) у країнах, що воюють, шляхом здійснення благодійних внесків", які мали бути передані американському Червоному Хресту. Протягом цього дня Федерація і Альянс зібрали 85 тисяч дол. для українців на фронтах світової війни [4, с. 38-40]. Тоді ж Альянс ініціював звернення до В. Вільсона, аби він допоміг визволити з заслання митрополита А. Шептицького і закликав Тимчасовий уряд сприяти суверенності України [2, с. 8].

Вступ США у війну на боці Антанти у квітні 1917 р. спричинив перегляд позиції українських сил, орієнтованих на німецький блок, зокрема і УНС, що виразно проявилось під час його конвенції 22-27 жовтня 1917 р. Корелюючи свою позицію із подіями в Україні, УНС висловив підтримку УЦР, Генеральному секретаріату, особисто М. Грушевському, а також направив В. Вільсону проханням про його "особисте втручання з метою справедливого вирішення прагнень українського народу" [1, с. 170]. "Свобода", яка в 1914 р. стояла на позиції незалежності України, теж змінила риторику, заохочуючи УЦР до здобуття автономії. Зокрема, вітаючи проголошення УНР, вона висловила сподівання, що Україна ввійде до федерації з Росією [1, с. 176].

При цьому зміна поглядів значної частини американських українців, об'єднаних навколо УНС та близьких до нього сил, пояснюється не відходом від стратегічної мети – створення української держави. Події в Україні, яка стала не лише театром воєнних дій, а й суттєвих суспільно-політичних трансформацій, постійна зміна політичної кон'юнктури на міжнародній арені, спричинили відповідні зміни у вимогах української діаспори. Водночас позиція провладу української діаспори як інтегрованої частини американського суспільства узгоджувалася із політикою США упродовж Першої світової війни. Як зауважував авторитетний фахівець з політики США щодо України Є. Камінський, "навіть у програмних заявах В. Вільсона, сповнених прихильності до національного самовизначення народів, "українському питанню" окремого місця не знайшлося. У ставленні Вільсона до УНР переважила нехіль ускладнювати політичний вибір для Америки. Існували побоювання, що неточний обраний пріоритет призведе до небажаного конфлікту з Росією" [6].

Тим більш актуальним для налагодження взаємодії української діаспори та вищої влади США було відкриття на початку 1918 р. у самому Капітолії (в канцелярії конгресмена Дж. Гаміла) Українського інформаційного агентства [1, с. 178]. Однак українцям бракувало важелів для впливу на держдепартамент. Крім того, такою підтримкою вже заручилася польська діаспора, інтереси якої явно суперечили українським. Це чітко простежувалося після проголошення знаменитих "Чотирнадцяти пунктів" В. Вільсона, що теоретично відповідали

інтересам всіх поневолених націй. Та через наголос на федералізації східної Європи і особливо – заклик до створення Польської держави – українська громада сприйняла їх неоднозначно. Навесні-влітку 1918 р. вона провела низку інформаційно-пропагандистських кампаній проти політики Польщі щодо західноукраїнських земель, зокрема і всеамериканські акції протесту у червні 1918 р., надіслала низку звернень до Білого дому, опублікувала книги "Україна на шляху до свободи" та "Польські звірства у Східній Галичині". До слова, у квітні 1918 р. Альянс видав перше число англомовного часопису "Україна. Місячний огляд українських справ і проблем Східної Європи", який роз'яснював сутність і мету українського національно-визвольного руху в контексті міжнародних відносин [4, с. 40].

Завдяки підтримці Дж. Гаміла та активній роботі Українського інформажу українці мали зустрічі з конгресменами і представниками держдепартаменту США – фахівцями з східноєвропейських справ, навіть із держсекретарем Р. Лансингом у липні 1918 р. 29 серпня 1918 р. на засіданні комітету сенату з закордонних справ делегація Альянсу на чолі з П. Понятишином зробила доповідь про ситуацію в Україні, наполягаючи на визнанні УНР [1, с. 178, 181; 4, с. 40]. Але це не дало очікуваного результату – держдепартамент, керуючись своїми інтересами у регіоні й покладаючись на тлумачення ситуації в Росії розвідслужбами і дипломатами, орієнтувався на збереження єдності Росії, розглядаючи Україну як її невід'ємну складову [5, с. 15; 6].

Проти домагань української діаспори спрацювала і політика, а точніше – відсутність чіткої політичної лінії щодо США та країн Антанти УНР. Більшість ініціатив американських українців, їхні акції та навіть найбільші політичні успіхи у популяризації України, як-от проведення "українського дня" 21 квітня 1917 р. чи заяви американських конгресменів про те, що українці є "зрачком нового народу", "нацією, настільки ж визначеною, як і поляки, росіяни чи болгары" (що теоретично могло б стати основою для здобуття значно більшої підтримки США), не отримали належної реакції в Україні [6].

Підписання Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 р. спричинилося до сподівання української громади на врахування владою США українських інтересів, а відтак і до нового етапу консолідації, тепер – навколо "Українського народного комітету" (так з 18 листопада 1918 р. називався Альянс). Оновлена організація засудила окупацію Східної Галичини Польщею та звернулася до президента США із закликом виступити на Паризькій мирній конференції "оборонцем прав українського народу" й організувати участь у ній представників УНР та ЗУНР [2, с. 9-10]. Це чітко кореспондувалося із зовнішньою політикою ЗУНР, яка, посилаючись на "Чотирнадцять пунктів" В. Вільсона, у листопаді-грудні 1918 р. розсилала повідомлення про утворення незалежної держави і польську агресію проти неї [7, с. 104].

Паралельно УНК розгорнув діяльність і в Європі. На Паризькій мирній конференції його представляли конгресмени Дж. Гаміл та член УНК К. Білік, які спільно з представниками українців Канади діяли в інтересах УНР і ЗУНР (українські дипломати не отримали статусу учасників конференції). Важливо, що представники діаспори брали активну участь у дискусіях та сприяли організації зустрічей делегацій УНР і ЗУНР з авторитетними діячами США і Канади. Їм навіть вдалося влаштувати неофіційну зустріч представників УНР і ЗУНР із впливовим радником В. Вільсона полковником Е. Хаузом 13 травня 1919 р. Можливо, певною мірою це спонукало В. Вільсона дискутувати з палким прихильником "Великої Польщі" прем'єр-міністром Франції Ж. Клеман-

со, під тиском якого конференція дозволила Польщі тимчасово окупувати територію ЗУНР [8, с. 31-32].

Але в цілому геополітичні інтереси провідних держав Антанти робили зусилля української діаспори марними. США послідовно відстоювали територіальну цілісність Великої Росії та входження Галичини до Польщі. Навіть висновки "інквієри" про необхідність підтримки суверенітету УНР включно зі Східною Галичиною та Кримом не спричинилися до перегляду позиції США [6]. Цим пояснюється те, що напередодні конференції подана Дж. Гамілом резолюція про визнання суверенітету України не була підтримана конгресом. Так само без уваги залишився меморандум з українського питання, вручений представниками УНК В. Вільсону перед його від'їздом до Франції [2, с. 10].

Промовистим свідченням ставлення до українського питання учасників Паризької конференції стали рішення, ухвалені 25 червня – 15 липня 1919 р. Незважаючи на певні корективи у зв'язку із подальшим розгортанням подій в Україні, насамперед – захоплення більшовиками значної її частини, стратегічна лінія країн-переможниць залишалася незмінною. У звіті про свою дипломатичну місію К. Білік резюмував: у Наддніпрянщині було визнано владу більшовиків, Північна Буковина ввійшла до складу Румунії, Закарпаття – до складу Чехо-Словацької республіки, однак ще залишалася надія на позитивне вирішення проблеми окупованої Польщею Галичини [1, с. 179]. Як з'ясувалося з часом, і це сподівання було марним: попри всі зусилля і галичан, і американських українців 14 березня 1923 р. Рада послів Антанти прийняла рішення віддати Східну Галичину Польщі без проведення плебісциту, як це планувалося раніше.

Отже, умовну програму-максимум української громади США, сформульовану у "Свободі" 1914 р. як незалежність України, досягти не вдалося. Фатальне поєднання несприятливих для УНР ситуацій на міжнародній арені й політики США щодо Східної Європи не дозволило українській діаспорі здобути вплив на вищу владу США. Яскравим прикладом стало фактичне ігнорування направленої до США дипломатичної місії УНР на чолі з Ю. Бачинським (серпень 1919 – грудень 1920 рр.) та провал спроби внести до конгресу резолюцію про визнання України у лютому 1920 р. [7, с. 56, 90-94].

Симптоматично, що не до кінця зрозуміла американським українцям ситуація в Україні, особливо союз С. Петлюри з поляками, спричинила відхід від попередніх настанов. Навіть "Свобода", яка досі послідовно відстоювала позицію правих організацій, заявила, що єдиним виходом для запобігання контрреволюції в Україні є "пристати до єдиного революційного фронту большевицького" [1, с. 181]. Поряд з тим змінилися настрої української діаспори і щодо американського політикуму. Прямим наслідком невдоволення українців політикою США та особисто В. Вільсона щодо українського питання у Першій світовій війні стало розчарування у Демократичній партії; відтоді вони орієнтувалися на Республіканську партію, яка демонструвала рішучу позицію.

Таким чином, підтримка українського народу, який, не маючи своєї державності, не міг відстояти національні інтереси у роки Першої світової війни, була важливим напрямком діяльності української діаспори у США. Усвідомлення цього як спільної мети стало каталізатором переходу громадсько-політичної діяльності американських українців на якісно вищий рівень, спонукавши об'єднатися та створити єдиний координаційний центр для відстоювання права українського народу на самовизначення та налагодження комунікації з американським суспільством і владою.

Список використаних джерел

1. Куропась М. Українсько-американська твердиня: перші сто років Українського Народного Союзу. – Острог-Чикаго, 2004. – 682 с.
2. Гуцал П. З. Українська еміграція Канади і США та національно-визвольний рух на західноукраїнських землях (1914–1923): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Львів, 2005. – 20 с.
3. Євтух В.Б., Трошинський В.П., Попок А.А. Закордонне українство. Навчальний посібник. – К., 2005. – 308 с.
4. Історія української іміграції в Америці. Збереження культурної спадщини / Куропась М. – Нью-Йорк, 1984. – 99 с.
5. Шамраєва В. М. Міжнародні відносини УНР доби Директорії: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02. – К., 2003. – 20 с.

6. Камінський Є. Україна у зовнішньополітичних доктринах США // Українська державність у ХХ ст. (історико-політологічний аналіз). – К., 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r14.htm>
7. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). – К., 1996. – 188 с.
8. Дацків І. Діяльність зовнішньополітичної служби Західно-Української народної республіки у 1918 – 1923 роках // Мандрівець. – 2011. – Ч. 4. – С. 30-33.

Надійшла до редколегії 10.11.14

О. Сухобокова, канд. іст. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВЛИЯНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ НА КОНСОЛИДАЦИЮ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ В США

В статье анализируется влияние Первой мировой войны на политические процессы в украинской общине США, в частности ее консолидацию и институционализацию. Значительное внимание уделено ее взаимодействию с властью США, информационной и дипломатической поддержке украинского народа в 1914-1919 гг.

Ключевые слова: Первая мировая война, украинская диаспора США, консолидация украинской общины в США.

O. Sukhobokova, Ph.D. in History, Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FIRST WORLD WAR AS A FACTOR OF CONSOLIDATION OF UKRAINIAN DIASPORA IN THE US

The article analyzes the impact of the First World War on the political processes in the Ukrainian American community, in particular its consolidation and institutionalization. Much attention is given to the interaction of the Ukrainian community and the US authorities, information, political and diplomatic support of the Ukrainian people in 1914-1919's.

Key words: the First World War, the Ukrainian Diaspora in US, the consolidation of the Ukrainian community in the United States.

УДК 378.091 (470+571) "2003-2010"

Є. Хан, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТАВЛЕННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КІЛ ПРОВІДНИХ РОСІЙСЬКИХ ВНЗ ДО УЧАСТІ РОСІЇ У БОЛОНСЬКОМУ ПРОЦЕСІ (2003 – 2010 РОКИ)

В статті представлено аргументи прибічників та противників участі Російської Федерації в Болонському процесі та оцінки переходу вищої школи Росії на європейські стандарти у сфері вищої освіти. Автор у якості джерел спирається на доповіді, інтерв'ю, статті в періодичній пресі і наукових збірниках представників Міністерства освіти і науки Росії, ректорів та представників професорсько-викладацького складу провідних російських вищих навчальних закладів, а також враховує результати наукових досліджень російських вчених. Думки науковців та експертів розділися на прибічників та противників реформування системи вищої освіти в Росії за зразком європейських країн, хоча всі погоджуються з тим, що модернізація та реформа системи освіти в Росії є життєво необхідною.

Ключові слова: Болонський процес, євроінтеграція, вища освіта.

18 – 19 вересня 2003 року представники Російської Федерації у ході Берлінської конференції міністрів освіти європейських країн підписали Комюніке, у якому Росія офіційно приєдналася до Болонського процесу, взявши на себе зобов'язання в ході реформування освітньої сфери виконати основні умови Болонської декларації та запровадити європейські стандарти у сфері вищої освіти. Дане рішення було ініційоване владою Російської Федерації та прийняте на найвищому державному рівні. Головною причиною входження російської системи вищої освіти до загальноєвропейської було названо необхідність реформувати та модернізувати систему освіти в Росії, враховуючи ті важливі глобалізаційні та інтеграційні процеси, що відбувались у світі на початку третього тисячоліття і продовжуються до сьогодні.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати, яким було ставлення професорсько-викладацького складу та науково-педагогічних кіл провідних російських вищих навчальних закладів до участі Росії у Болонському процесі в ході реформи системи вищої освіти.

Завдання статті полягають у тому, щоб проаналізувати основні аргументи прибічників та противників євроінтеграційних процесів Росії у сфері вищої освіти, визначити, наскільки актуальним та своєчасним було прийняте рішення щодо приєднання Росії до болонського процесу.

Джерельною основою для дослідження даної проблеми є публікації, виступи на конференціях, наукових з'їздах, інтерв'ю ряду провідних російських вчених, журналістів, ректорів деяких російських вищих навчальних закладів, представників професорсько-викладацького складу. Серед них можна виділити таких діячів освіти і науки Росії, як голова Союзу ректорів Росії та ректор Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова В. А. Садовничий [1, 3], ректор Російського університету дружби народів, а перед тим міністр освіти Росії В. М. Філіппов [11], ректор Омського державного аграрного університету Н. М. Количев [4], завідувач кафедри системних досліджень освіти, професор Державного університету – Вища школа економіки С. Медведєв [5], доктор культурологічних наук, професор А. Запесоцький [7], кандидат психологічних наук і доктор педагогічних наук, член-кореспондент Російської академії освіти А. А. Вербицький [8], дослідниця в галузі міжнародних відносин Т.Кастуєва-Жан [6], дослідники у галузі російської вищої освіти Д.А. Федосов та А. М. Алтайцев [2], російські вчені, які займаються вивченням та аналізом Болонського процесу та участі в ньому Росії, серед них Сазонов Б. А. [10], Гребнев Л. [13], Байденко В.І., Кісліцин К. Н, Лазарев В. та інших.

Дискусія з приводу приєднання Росії до Болонського процесу проходила в науково-педагогічних колах та